

Riigikohtunike Peeter Jerofejevi ja Villu Kõve eriarvamus asjas nr 3-2-1-134-16, mille p-dega 1-4 ja 6-9 on ühinenud ka riigikohtunik Tambet Tampuu

1. Me ei nõustu üldkogu enamusega, et käesolevas asjas tuli menetluskulud jätta riigi kanda ega sellega, et TsMS § 172 lg 8 kolmas lause on põhiseadusega vastuolus, samuti sellega, ja et TsMS § 172 lg 3 teist lauset tuleks analoogia alusel laiendavalt kohaldada. Meie arvates oli õige jätta menetluskulud A. Tammvere enda kanda.

2. Käesolev asi sai maakohtus alguse sellest, et võlgniku pankrotihaldur ja pankrotitoimkonna esimees pöördusid kohtu poole taotlusega kohaldada võlgniku juhatuse liikmeks oleva A. Tammvere suhtes ärikeeldu. Maakohus saatis taotluse A. Tammverele edasi ja küsis selle kohta seisukohta. A. Tammvere esitas seisukoha ja palus ühtlasi talle vastamisest tekkinud menetluskulud (lepingulise esindaja ja asjatundja arvamusel kulud) jätta pankrotihalduri ja pankrotitoimkonna esimehe või Eesti Vabariigi kanda. Seepeale tegi maakohus määruse, millega lõpetas ärikeeldu kohaldamise menetluse ärikeeldu kohaldamata ning jättis menetluskulud A. Tammvere kanda ja rahaliselt kindlaks määramata.

3. Esiteks on meie arvates küsitav, kas maakohtul oli üldse vaja teha sellist eraldi vormistatud määrust nn ärikeeldu kohaldamise menetluse lõpetamise kohta ja mis oli selle määruse tähendus. See ongi hilisemas menetluses segaduse allikaks saanud.

PankrS näeb ette, et kohus võib ärikeeldu määrata pankrotivõlgniku juhatuse liikmele. Seega tuleb eraldi määrus teha ärikeeldu kohaldamise kohta, mitte aga kohaldamatajätmise kohta (PankrS § 91 lg-d 2 ja 4). Menetluse eelduseks ei ole kellegi taotlus ja kohus ei ole sellega ka seotud (TsMS § 476 lg 1, § 477 lg 5; vt ka Riigikohtu 22. veebruari 2010. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-124-09, p 27). Samuti ei võinuks taotluse esitajad ega keegi kolmas vaidlustada ärikeeldu määramata jätmist. Tegu on hagita menetlusega, mille käigus kohus kujundab siseveendumuse, kas ärikeeldu on vaja määrata. Kuna meie arvates ei ole ärikeeldu määramatajätmisel ka menetluskulude hüvitamise kohustust (vt allpool, eriarvamus p-d 6-9), ei pidanud maakohus kas sel põhjusel tegema eraldi määrust A. Tammvere taotluse kohta kulude jaotamiseks ja kindlaksmääramiseks, millega ta kulud tema enda kanda jättis.

4. Kui ka lugeda maakohtu määruse tegemist põhjendatuks, pidanuks A. Tammverel olema selle vaidlustamiseks ringkonnakohtus kui ringkonnakohtu määruse vaidlustamiseks Riigikohtus seadusest otse tulenev alus (PankrS § 5 lg 1, TsMS § 660 lg 1, § 696 lg 1). Üldkogu otsuses kaebeõigust andvat normi märgitud ei ole ning meie arvates seda ka seadusest ei tulene.

Kaebeõigust ei anna TsMS § 178 lg 2, mis lubab vaidlustada menetluskulude kindlaksmääramist, kuid antud juhul maakohus kulusid kindlaks ei määranud. A. Tammverel pidanuks seadusest tulenema võimalus vaidlustada menetluskulude jaotust TsMS § 173 lg-te 1 ja 4 mõttes ning alles selleks aluse leidmisel saanuks rääkida kulude kindlaksmääramise vaidlustamisest. Nimelt eeldab menetluskulude kindlaksmääramine TsMS § 174 lg 1 järgi esmalt kulujaotuse otsustamist.

Menetluskulude jaotust saab TsMS § 178 lg 1 esimese lause järgi vaidlustada üksnes selle kohtulahendi peale edasi kaevates, millega menetluskulude jaotus kindlaks määrati. Kuna määrus tehti pankrotiseaduse alusel, pidanuks ka kaebeõigus tulenema sealt (vt PankrS § 5 lg 1). PankrS § 91 lg 4 lubab aga vaidlustada üksnes ärikeeldu kohaldamise määrust, mitte aga ärikeeldu määramata jätmist (vt ka Riigikohtu 22. veebruari 2010. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-124-09, p 27). Seega lahendas ringkonnakohtus vääralt A. Tammvere määruskaebuse ja A. Tammverel ei olnud õigust esitada määruskaebus ka Riigikohtule. Isegi kui pidada kaevatavaks maakohtu määrust, välistanuks kaebuse Riigikohtusse PankrS § 5 lg 2, mis lubab

ringkonnakohtu määruse peale määruskaebuse kohta edasi kaevata üksnes siis, kui see on pankrotiseaduses ette nähtud.

Kui üldkogu arvates oleks kaebeõiguse puudumine menetluskulude jaotuse küsimuses põhiseadusega vastuolus, pidanuks esmalt seda leidma, mitte aga tunnustama vaikides kaebeõigust asjas, kus seda seaduse järgi ei ole.

5. Kaebeõigust Riigikohtule ei olnud meie arvates ka Eesti Vabariigil, kelle kanda menetluskulud ringkonnakohus osaliselt jättis (olgugi meie arvates ekslikult).

Põhiseaduspärasuse küsimust riigi kaebeõiguse puudumisel ei teki.

Üldkogu enamus järeldas kaebeõiguse TsMS § 178 lg-st 2, mille järgi menetluskulude kindlaksmääramise peale võib edasi kaevata menetluskulude hüvitamiseks õigustatud või menetluskulusid kandma kohustatud isik, kui vaidlustatav menetluskulude summa ületab 200 eurot. Nimetatud sättest üksi kaebeõiguse järeldamine oli aga väär, kui veidigi vaadata normide süsteemi ja TsMS loogikat. Nimelt eeldab TsKS § 178 lg 2 järgne menetluskulude kindlaksmääramise vaidlustamine väitega, et isik üldse ei pidanud kulusid kandma esmalt seda, et eelnevalt oleks vaidlustatud ka menetluskulude jaotust. See tuleneb selgelt TsMS § 178 lg-te 1 ja 2 koostoimest (vt ka eriarvamuse p 4).

Menetluskulude jaotuse osas Eesti Vabariigil kaebeõigust ei ole, see saab olla vaid menetlusosalisel. Seda ei ole TsMS üldise loogika järgi ka vaja, sest kulud määrabki kindlaks Eesti Vabariik ise kohtu kaudu. Kohtu omal algatusel toimivas ärikeelu otsustamise menetluses Eesti Vabariik eraldi menetlusosaline ei ole. Vaid erandlikel juhtudel võimaldab TsMS täitevvõimule eraldi kaebeõiguse kohtu otsustusele menetluskulude küsimuses nagu seonduvalt tõenditega (TsMS § 159 lg 2 ja § 161 lg 4), Eesti Vabariigi kasuks menetluskulude väljamõistmisega (TsMS § 179 lg 3) või menetlusabiga (TsMS § 191 lg 1). Üldkogu poolt TsMS § 178 lg-le 2 antud laia tõlgenduse valguses ei oleks neid erisätteid Eesti Vabariigi kui menetlusvälise kulude kandja kaebeõiguse kohta vaja ja täitevvõimul on võimalik sisuliselt vaidlustada kõiki riigi kanda kulude jätmisi. Enamgi veel, üldkogu tõlgendust TsMS § 178 lg-le 2 ähmastab erinevust menetluskulude jaotuse ja suuruse (kindlaksmääramise) vaidlustamise vahel, jättes mulje, et kulujaotust saab vaidlustada ka menetluskulude kindlaksmääramise raames, mida tsiviilkolleegiumi praktikas seni eitatud on.

6. Oleme põhimõtteliselt seda meelt, et hagita menetluse korras kohtu omal algatusel tehtavate lahendite tegemise eeldusena tehtud järelepärimiste või seisukohtade küsimisel ei pea selle adressaadil olema õigust automaatselt vastusega seotud kulude hüvitamisele, kui hiljem lahendit ei järgne.

Iga isik peab taluma riigi tehtavaid seaduslikke menetlustoiminguid, olgu haldus- või kohtumenetluses, kuni see tema õigusi ebaproportsionaalselt ei riiva. Vastasel juhul ei saaks riik oma avalikõiguslikke ülesandeid, eriti järelevalveülesandeid efektiivselt täita, kui iga andmete küsimisega või järelepärimise esitamisega võib kaasneda kulude hüvitamise kohustus. Ärikeelu määramine otsustatakse TsMS § 475 lg 1 p 12² järgi hagita menetluses (vt ka Riigikohtu 22. veebruari 2010. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-124-09, p 27). Isiku kulude tema enda kanda jätmist õigustab muu hulgas hagita menetluses kehtiv uurimisprintsip (TsMS § 5 lg 3, § 477 lg-d 5 ja 7). Kuna kohus peab enne ärikeelu määramist isikule küsima tema seisukohta (vt ka Riigikohtu 22. veebruari 2010. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-124-09, p 29), peab üldkogu otsuse järgi juba seisukoha küsimisel arvestama seega, et ärikeelu määramatajätmisel tuleb isikule riigieelarvest kulusid hüvitada. See võib aga pärssida kohtu soovi ja huvi järelepärimisi teha (ja seega ka järelevalvet teostada), kuna hiljem võivad sellega kaasneda etteheited riigile asjatute kulutuste põhjustamises.

7. Ärikeelu määramise menetlus sarnaneb paljuski haldusmenetlusele järelevalvetoimingute tegemiseks, kus järelepärimiste tulemusena võidakse isiku suhtes alustada ka süüteo menetlust või teha tema suhtes ettekirjutusi, maksumenetluses võib see aga viia maksuotsuse või vastutusotsuse tegemiseni. Need ei pruugi isikut vähem riivata kui ärikeeld. Ometigi ei näe ei haldusmenetluse seadus ega maksukorralduse seadus ega avalikõiguslikku järelevalvet reguleerivad seadused (nt finantsinspektsiooni seadus, konkurentsiseadus) samuti ette, et järelevalvemenetluse käigus kellelki andmete küsimine võiks hiljem haldusotsustuse tegematajätmisel isiku kahjuks viia tema poolt vastamiseks tehtud õigusabikulude või asjatundja arvamuse kulude hüvitamisele. Seda ei ole ette nähtud isegi eduka vaidemenetluse läbiviimise juhuks. Nt finantsinspektsiooni seaduse § 38 järgi tuleb finantsjärelevalve subjektidel suisa endal jooksvalt järelevalve tasu maksmisega enda üle teostatavat avalikõiguslikku järelevalvet finantseerida.

Üldkogu otsuse valguses tuleks ka muudes menetlustes põhiseaduslikku probleemi näha. Põhjendatud ei ole üldkogu otsuses toodud võrdlus kriminaalmenetluses isiku õigeksmõistmisega, sest sellele eelnevalt on isik juba tunnistatud süüdistatavaks, st tema suhtes toimub süüteo menetlus. Käesoleval juhul kohus üksnes küsis A. Tammverelt seisukohta avalduse kohta temale ärikeelu määramiseks. Selleks ei pidanud viimane tegema suuri kulutusi. Kui kohus oleks ärikeelu määranud, saanuks A. Tammvere seda vaidlustada, millisel juhul olnuks ka tõenäoliselt põhjendatud esindaja võtmise ja asjatundja arvamuse koostada laskmine ja nende kulutuste hüvitamine riigi poolt kaebuse rahuldamisel (milleks ei ole seaduses samuti alust ja mida tuleb pidada märka tõsisemaks probleemiks).

8. Meie arvates näeb TsMS vaid erandina ette võimaluse jätta kohtumenetluse kulud riigi kui menetlusvälise isiku kanda. Seda isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses ja muudes isikuõiguste piiramisega seotud menetlustes (TsMS § 172 lg 3). Seda ei peaks laiendavalt tõlgendama järelevalve korras seisukohtade küsimusele. Üldkogu otsus jätab ebaselgeks, kas ja millistele juhtudele võiks TsMS § 172 lg 3 veel kohaldada, sest seisukohtade küsimist tuleb ette ka muudes menetlustes.

9. Meie arvates tasakaalustab isikute õigusi TsMS § 172 lg 7 esimene lause, mis lubab tahtlikult või raskelt hooletult hagita menetluse põhjustamise korral jätta menetluskulud põhjustaja kanda. Seega pahatahtliku pöördumise esitamisel kohtule võinuks menetluskulud jätta pankrotihalduri ja toimkonna esimehe kanda.

Peeter Jerofejev, Villu Kõve, Tambet Tampuu